

1. Dumnezeu

Există oare Dumnezeu? Aceasta este o întrebare fundamentală, una la care cei mai mulți dintre noi ne gândim la un moment dat. Răspunsul pe care îl dăm afectează nu numai felul în care ne comportăm, ci și felul în care înțelegem și interpretăm lumea și așteptările pe care le avem de la viitor. Dacă Dumnezeu există, existența omului poate avea un scop și am putea chiar să aspirăm la nemurire. Dacă nu există, trebuie să dăm un sens noi înșine vieții noastre: acest sens nu va veni din afară, și moartea este probabil definitivă.

Atunci când filosofii își îndreaptă atenția asupra religiei, ei cercetează de regulă diferitele argumente care au fost aduse în favoarea sau împotriva existenței lui Dumnezeu, cântăresc dovezile și examinează îndeaproape structura și implicațiile argumentelor. Filosofii examinează, de asemenea, concepte cum ar fi acelea de „credință religioasă” și „opinie” pentru a vedea dacă pot să dea un sens modului în care oamenii vorbesc despre Dumnezeu.

Punctul de plecare pentru majoritatea filosofilor religiei este o doctrină foarte generală referitoare la natura lui Dumnezeu, cunoscută sub numele de teism. Aceasta este concepția conform căreia Dumnezeu este unic, este omnipotent (poate face orice), omniscient (cunoaște totul) și reprezintă binele suprem (atotbun). O astfel de concepție este susținută de majoritatea creștinilor, evreilor și musulmanilor. Eu am să mă opresc asupra concepției creștine despre Dumnezeu, deși majoritatea argumentelor pot fi aplicate și celorlalte religii teiste, iar unele sunt relevante pentru orice religie.

Există oare cu adevărat acest Dumnezeu descris de teiști? Putem oare dovedi că există? De-a lungul timpului au fost aduse mai multe argumente care intenționează să demonstreze că Dumnezeu există. În acest capitol am să le discut numai pe cele mai importante.

Argumentul proiectului divin

Unul dintre argumentele cel mai des folosite pentru a susține existența lui Dumnezeu este argumentul proiectului divin (*design argument*), cunoscut și sub numele de argumentul teleologic (de la cuvântul grecesc *telos* care înseamnă „scop”), numit uneori și argumentul planului divin. Acesta spune că, dacă privim în jurul nostru la lumea naturală, nu putem să nu observăm că orice lucru care există în această lume este potrivit pentru funcția pe care o îndeplinește: orice lucru poartă dovada faptului că a fost desemnat unui scop. Se presupune că acest fapt demonstrează existența unui Creator. De pildă, dacă examinăm ochiul omenesc, vedem cum cele mai mici părți ale acestuia se potrivesc unele cu altele, fiecare parte fiind adaptată inteligent pentru scopul căruia aparent trebuie să-i servească: vederea.

Susținătorii argumentului proiectului divin, de pildă William Paley (1743-1805), afirmă că complexitatea și eficiența obiectelor din natură, cum ar fi ochiul, dovedesc că aceste obiecte trebuie să fi fost proiectate de Dumnezeu. Cum altfel ar fi putut ele să ajungă ceea ce sunt? Așa cum privind un ceasornic putem spune că a fost proiectat de un ceasornicar, tot așa, argumentează ei, privind ochiul omenesc putem spune că a fost proiectat de un fel de ceasornicar divin. Este ca și cum Dumnezeu a lăsat o ștampilă de fabricație pe tot ceea ce a creat.

Acesta este un argument care merge de la efect către cauză: noi privim efectul (ceasul sau ochiul) și, pe baza examinării acestuia, încercăm să spunem ce l-a cauzat (un ceasornicar sau un Ceasornicar Divin). Argumentul se sprijină pe ideea că un obiect proiectat de cineva, cum ar fi un ceas, este foarte asemănător unui obiect natural, cum este ochiul. Acest gen de argument, bazat pe asemănarea dintre două lucruri, este cunoscut sub numele de argument prin analogie.

Cei care acceptă argumentul proiectului divin ne spun că, oriunde am privi, mai ales în lumea naturală – fie că privim copacii, stâncile, animalele, stelele sau orice altceva – putem descoperi alte și alte confirmări ale existenței lui Dumnezeu. Cum aceste lucruri sunt mult mai ingenios construite decât un simplu ceas, Ceasornicarul Divin care le-a creat trebuie să fi fost cu mult mai inteligent decât ceasornicarul uman. De fapt, el trebuie să fi fost atât de puternic și atât de inteligent încât are sens să presupunem că este vorba de Dumnezeu, așa cum este înțeles în mod tradițional de teiști.

Există totuși obiecții puternice împotriva argumentului teleologic, cele mai multe dintre acestea fiind avansate de filosoful David Hume (1711-1776) în lucrarea apărută postum, *Dialogues*

Concerning Natural Religion, și în secțiunea XI din *Enquiry Concerning the Human Understanding*¹.

Obiecții la adresa argumentului proiectării

Slăbiciunea analogiei

Una dintre obiecțiile aduse argumentului pe care tocmai l-am prezentat este aceea că el se bazează pe o analogie slabă: acceptă că există o asemănare semnificativă între obiectele naturale și obiectele despre care știm că au fost proiectate de cineva. Nu este însă evident că ochiul omenesc, pentru a folosi același exemplu, este într-adevăr asemănător unui ceasornic în toate privințele importante. Argumentele prin analogie se bazează pe faptul că există o asemănare puternică între două lucruri care sunt comparate. Dacă asemănarea este slabă, concluziile care pot fi trase pe baza acestei comparații vor fi la fel de slabe. De exemplu, un ceas de mână și un ceas de buzunar sunt suficient de asemănătoare pentru ca noi să putem presupune că ambele au fost proiectate de ceasornicari. Dar, deși între ochiul omenesc și ceasornic există o oarecare asemănare – ambele sunt complexe și îndeplinesc anumite funcții – aceasta este doar o asemănare vagă și, în consecință, orice concluzie bazată pe această analogie va fi la fel de vagă.

Evoluția

Existența unui Ceasornicar Divin nu este singura explicație posibilă a faptului că animalele și plantele sunt atât de bine adaptate funcțiilor lor. În particular, teoria evoluției prin selecție naturală a lui Charles Darwin (1809-1882), explicată în lucrarea sa, *Originea speciilor* (1859), oferă o explicație alternativă larg acceptată a aceluiași fenomen. Darwin a arătat cum reușesc animalele și plantele cel mai bine adaptate mediului în care trăiesc să-și transmită zestrea genetică urmașilor prin supraviețuirea exemplarelor cel mai bine adaptate. Acest proces explică modul în care au putut să apară adaptările remarcabile la mediul înconjurător, pe care le întâlnim în lumea vegetală și animală, fără să fie nevoie să introducem conceptul de Dumnezeu.

Teoria darwinistă a evoluției nu *infirmă*, desigur, existența lui Dumnezeu – mulți creștini o acceptă chiar ca pe cea mai bună explicație a modului în care plantele, animalele și ființele umane au ajuns să

¹ Traducerea românească de M. Flonta, A.P. Iliescu și C. Niță: *Cercetare asupra intelectului omenesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987 (n.trad.),

fie ceea ce sunt: ei cred că Dumnezeu a creat chiar mecanismul evoluției. Totuși, teoria lui Darwin slăbește puterea argumentului teleologic, explicând aceleași efecte fără să facă referire la Dumnezeu drept cauză a acestora. Existența unei astfel de teorii referitoare la mecanismul adaptării biologice face ca argumentul teleologic să nu fie o demonstrație decisivă a existenței lui Dumnezeu.

Limitări ale concluziei

Chiar dacă, în pofida obiecțiilor menționate până acum, considerăm încă argumentul proiectului divin drept un argument convingător, trebuie să observăm că el nu demonstrează existența unui Dumnezeu atotputernic, omniscient și atotbun. O examinare mai atentă a argumentului scoate în evidență faptul că el este limitat în mai multe privințe.

În primul rând, argumentul eșuează în susținerea monoteismului – concepția că există un singur Dumnezeu. Chiar dacă acceptăm că lumea și tot ceea ce cuprinde ea înfățișează dovezi clare ale faptului că a fost proiectată de cineva, nu există nici un motiv pentru a crede că lumea a fost proiectată de un singur Dumnezeu. De ce nu ar fi putut fi proiectată de un grup de zei mai mici, care au lucrat împreună? La urma urmei, majoritatea produselor umane de mari dimensiuni, cum sunt zgărie-norii, piramidele, rachetele cosmice și așa mai departe, au fost realizate prin efortul mai multor indivizi și deci, dacă ducem analogia până la concluzia sa logică, va trebui să acceptăm că lumea a fost proiectată de un grup de zei.

În al doilea rând, argumentul nu susține în mod necesar concepția potrivit căreia Arhitectul divin (sau arhitectii) este atotputernic. S-ar putea argumenta în mod plauzibil că universul are mai multe erori de proiectare: de pildă, ochiul uman are o tendință de a-și pierde acuitatea și de a se îmbolnăvi de cataractă la o vârstă înaintată – și acest aspect cu greu poate fi pus pe seama unui Creator atotputernic, care dorește să creeze cea mai bună lume posibilă. Astfel de observații pot să ducă la ideea că Arhitectul universului, departe de a fi atotputernic, a fost o divinitate relativ slabă sau, poate, un zeu tânăr, care își exersa puterile. Poate că Arhitectul a murit la scurtă vreme după ce a creat universul, ceea ce a făcut ca acesta să nu funcționeze cum ar fi vrut el. Argumentul proiectului divin poate susține cel puțin la fel de bine aceste concluzii pe cât de bine susține existența unui Dumnezeu așa cum îl descriu teiștii.

În sfârșit, în ceea ce privește întrebarea dacă Creatorul este omniscient și atotbun, mulți oameni consideră că răul care există în lume contrazice această concluzie. Răul acesta se întinde de la cruzimea

umană, crimă și tortură, la suferințele provocate de dezastrele naturale și boli. Dacă, așa cum sugerează argumentul proiectului divin, trebuie să privim în jurul nostru pentru a găsi dovezi ale creației lui Dumnezeu, mulți oameni vor considera că ceea ce găsim în jurul nostru cu greu poate fi considerat drept opera unui Creator binevoitor. Un Dumnezeu omniscient ar ști că răul există; un Dumnezeu atotputernic ar avea puterea să împiedice apariția răului; un Dumnezeu atotbun nu ar vrea ca răul să existe. Dar răul continuă să se producă. Această obiecție serioasă la adresa credinței în existența unui Dumnezeu teist a fost dezbătută intens de filosofi și este cunoscută sub numele de „Problema Răului”. Vom cerceta mai în amănunt această problemă într-o secțiune ulterioară, unde vom discuta și câteva încercări de a o soluționa. Deocamdată, ea ar trebui cel puțin să provoace îndoieli în privința ideii că argumentul proiectului divin oferă dovezi categorice pentru existența unui Dumnezeu atotbun.

Așa cum se poate observa din discuția de până acum, argumentul proiectului divin poate conduce, în cel mai bun caz, la concluzia foarte restrânsă că lumea și tot ceea ce cuprinde ea au fost proiectate de ceva sau cineva. A depăși această concluzie ar însemna să depășim ceea ce poate fi dedus în mod logic din argument.

Argumentul cauzei prime

Argumentul proiectului divin se bazează pe observarea directă a lumii. Ca atare, el este ceea ce filosofii numesc un argument empiric. Spre deosebire de acesta, argumentul cauzei prime, cunoscut uneori și sub numele de argumentul cosmologic, se bazează numai pe faptul empiric că universul există, fără să apeleze la date empirice referitoare la cum este el.

Argumentul cauzei prime susține că absolut orice lucru a fost determinat de o cauză anterioară lui: nimic nu a apărut fără o cauză. Cum noi știm că universul există, putem presupune fără grijă că el a ajuns ceea ce este printr-o întreagă serie de cauze și efecte. Dacă vom urmări înapoi această serie, vom descoperi o cauză originară, cauza primă. Această cauză primă, ne spune argumentul, este chiar Dumnezeu.

Cu toate acestea, ca și în cazul argumentului proiectului divin, și la adresa acestui argument s-au ridicat de-a lungul timpului mai multe obiecții.

Obiecții la adresa argumentului cauzei prime

E autocontradictoriu

Argumentul pleacă de la presupuziția că orice lucru are o cauză, după care ajunge să contrazică această presupuziție, spunând că Dumnezeu este cauza primă. Astfel, el susține atât că nu poate exista o cauză necauzată, cât și că există o cauză necauzată: Dumnezeu. Astfel, argumentul trimite în mod firesc la întrebarea: „Care este cauza lui Dumnezeu?”.

Dacă am fi convinși de argumentul cauzei prime, am putea obiecta că presupuziția de la care pleacă argumentul nu vrea să spună că *orice lucru are o cauză*, ci numai că orice lucru cu excepția lui Dumnezeu are o cauză. Dar aceasta nu schimbă cu nimic situația. Dacă seria de efecte și cauze urmează să se oprească undeva, de ce trebuie să se oprească tocmai la Dumnezeu? De ce nu se poate opri mai devreme, pe parcursul regresiei, chiar odată cu apariția universului?

Nu dovedește nimic

Argumentul cauzei prime presupune că efectele și cauzele nu pot merge înapoi la nesfârșit în ceea ce a fost numit un regres la infinit: o serie nesfârșită, care merge înapoi în timp. Dimpotrivă, el susține că a existat o cauză primă, care a dat naștere tuturor celorlalte lucruri. Dar este oare într-adevăr necesar să fi fost așa?

Dacă am folosi un argument similar cu privire la viitor, am presupune că va exista un efect final, unul care să nu mai poată fi cauza a altceva după el. Chiar dacă este greu de imaginat, este totuși posibil să considerăm că lanțul cauzelor și efectelor merge la infinit în viitor, așa cum nu există cel mai mare număr pentru că putem adăuga întotdeauna o unitate la orice număr considerat a fi cel mai mare. Și apoi, de vreme ce este posibilă existența unei serii infinite, cum este cea a numerelor, de ce n-ar putea exista și o serie de cauze și efecte care să se întindă la infinit în trecut?

Limitări ale concluziei

Dar, chiar dacă aceste două obiecții pot fi respinse, argumentul nu demonstrează totuși că această cauză primă este chiar Dumnezeul teiștilor. Ca și în cazul argumentului proiectului divin, concluzia acestui argument este și ea supusă unor limitări serioase.

În primul rând, este adevărat că prima cauză a fost probabil extrem de puternică pentru a crea și a pune în mișcare seria de cauze și efecte care a produs universul așa cum îl cunoaștem noi. Deci este posibil

Cuprins

Filosofie – noțiuni fundamentale	5
Mulțumiri	6
Introducere	7
Filosofia și istoria ei	8
De ce merită să studiem filosofia	9
Interogarea asupra vieții	9
A învăța să gândești	10
Este filosofia un domeniu dificil?	11
Limitele a ceea ce poate face filosofia	12
Cum trebuie folosită această carte	12
Lecturi suplimentare	13
1. Dumnezeu	15
Argumentul proiectului divin	16
Obiecții la adresa argumentului proiectului divin	17
Argumentul cauzei prime	19
Obiecții la adresa argumentului cauzei prime	19
Argumentul ontologic	20
Obiecții la adresa argumentului ontologic	21
Cunoaștere, demonstrație și existența lui Dumnezeu	22
Problema răului	23
Încercări de a soluționa problema răului	24
Teza liberului arbitru	26
Obiecții la adresa tezei liberului arbitru	26
Argumentul minunilor	28
Hume despre minuni	29
Argumentul jucătorului: pariul lui Pascal	31
Obiecții la adresa argumentului jucătorului	33
Credința	34
Concluzie	35
Lecturi suplimentare	35

2. Moral și imoral	37
Teoriile bazate pe conceptul de datorie	38
Etica creștină	38
Obiecții la adresa eticii creștine	39
Etica kantiană	39
Obiecții la adresa eticii kantiene	42
Consecinționismul	44
Utilitarismul	44
Obiecții la adresa utilitarismului	45
Utilitarismul negativ	47
Utilitarismul normativ	47
Etica aplicată	48
Eutanasia	48
Etică și metaetică	50
Naturalismul	51
Obiecții la adresa naturalismului	51
Emotivismul	53
Obiecții la adresa emotivismului	54
Concluzie	55
Lecturi suplimentare	55
3. Lumea exterioară	57
Realismul simțului comun	57
Scepticismul referitor la datele simțurilor	58
Argumentul iluziei	58
Obiecții la adresa argumentului iluziei	59
Oare visez?	59
Halucinațiile	61
Memoria și logica	62
Gândesc, deci exist	63
Obiecții la adresa <i>Cogito</i> -ului	63
Realismul reprezentational	63
Calități primare și calități secundare	64
Obiecții la adresa realismului reprezentational	65
Idealismul	67
Obiecții la adresa idealismului	68
Fenomenalismul	70
Obiecții la adresa fenomenalismului	71
Realismul cauzal	71
Obiecții la adresa realismului cauzal	72
Concluzie	73
Lecturi suplimentare	73

4. Știința	75
Viziunea simplă asupra metodei științifice	75
Obiecții la adresa viziunii simple	76
Problema inducției	78
Încercări de a soluționa problema inducției	81
Falsificaționismul: conjecturi și respingeri	82
Obiecții la adresa falsificaționismului	85
Concluzie	87
Lecturi suplimentare	87
5. Mîntea	89
Filosofia minții și psihologia	89
Problema minte-corp	90
Dualismul	90
Obiecții la adresa dualismului	91
Dualism fără interacțiune	93
Fizicalismul	94
Teoria identității de tip	95
Obiecții la adresa teoriei identității de tip	96
Teoria identității instanțelor	98
Obiecții la adresa teoriei identității instanțelor	98
Behaviorismul	99
Obiecții la adresa behaviorismului	100
Funcționalismul	102
Obiecții la adresa funcționalismului	103
Alte minți	104
Argumentul analogiei	105
Obiecții la adresa argumentului prin analogie	105
Concluzie	106
Lecturi suplimentare	106
6. Arta	109
Poate fi definită arta?	109
Concepția asemănărilor de familie	110
Obiecții la adresa concepției asemănărilor de familie	110
Teoria formei semnificative	111
Obiecții la adresa teoriei formei semnificative	111
Teoria idealistă	112
Obiecții la adresa teoriei idealiste	113
Teoria instituțională	114
Obiecții la adresa teoriei instituționale	115
Critica de artă	116

Antiintenționismul	116
Obiecții la adresa antiintenționismului	117
Punere în scenă, interpretare, autenticitate	118
Autenticitatea istorică în interpretarea scenică	119
Obiecții la adresa autenticității istorice a interpretării	119
Falsurile și valoarea artistică	120
Concluzie	123
Lecturi suplimentare	124